

РЕЦЕНЗИЯ

**НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД НА ТЕМА:
„БЪЛГАРСКОТО РАДИО ПРЕЗ СОЦИАЛИЗМА
1944-1989“**

Автор: доц. д-р Вяра Александрова Ангелова

**за присъждане на научната степен ДОКТОР НА НАУКИТЕ
в професионално направление 3.5. Обществени комуникации и
информационни науки – Медии и комуникации**

Рецензент: проф. дсн Снежана Борисова Попова

Работата на доц. д-р Вяра Ангелова е с общ обем 297 страници, равняващи се на 323 стандартни компютърни. Авторката е използвала 132 източника, подредени в библиографията по азбучен ред и групирани в „използвана литература“ (кирилица и латиница), „спомени и мемоари“, „използвани други източници“. Отделно са описани направените специално за нуждите на тезата 26 интервюта с журналисти и изучените над 2000 архивни единици от ЦДА и Държавен архив-София.

Преди да премина към съдържанието на дисертацията в детайли, ще кажа в порядъка на обобщение, че под така поставеното заглавие се разгръща текст, в който личат изследователска смелост, научна компетентност и методологическа зрялост. С мащаба на замисъла и последователността на реализацията рецензираният труд отговаря на високите изисквания, предявявани към дисертация за присъждане на научната степен Доктор на науките.

Вяра Ангелова си поставя задачата да подреди фактологията, доколкото източниците позволяват, и да осмисли в контекст развитието на радиото в България за 45-годишен период, клиширан двояко – или като социализъм, или като комунизъм. Още на това място следва да отбележим съзнателно поетия риск – с избора на заглавие на дисертацията си д-р Ангелова приема да влезе, с нейните собствени думи – в „поле на напрежение и взаимни обвинения“. Именно върху въпросния период се състои разширяващ се назад във времето паметов разлом с

последници за развитието на обществения диалог в България във всички години, наричани „преход“. Въпросният исторически период остава до днес неизучен цялостно, според мен включително заради споменатата дискусийност на полето. В този смисъл самият избор на темата е първото важно достойнство на разработката, което ѝ дава старт към исканата научна степен.

Темата за медиите при социализма впрочем става актуална за все повече чуждестранни изследователи. Трудовете им д-р Ангелова познава добре, включително в качеството си на ръководител на българския екип в международен изследователски проект (2016-2017) за телевизиите в Европа след 1958. Обменът между изследователи от западноевропейски и източноевропейски страни, активен в последните години, обявява неудовлетворение от старите биполярни модели Изток-Запад в областта на медиите – заключение, което Вяра Ангелова споделя. С изследването си върху Българското радио тя участва в преосмислянето на парадигмалното разбиране, според което българските медии следват т.нар. „съветски модел“, и подкрепя с аргументи схващането на медийното развитие в повече от един контекст и като част от европейския културен процес. В определен смисъл рецензията е и опит за аналитично обяснение на социализма, който се нуждае именно от обясняване, както отбелязва Иван Селени в наскоро публикуваната на български негова книга. Всички важни за прочит на работата уточнения д-р Ангелова прави в Увод на своята дисертация. Тук са формулирани също целите и задачите на труда, срещнатите от авторката трудности в разработката му, а така също е изложена и методологията на работата, на която искам специално да се спра.

В стремежа си да изгради многомерна представа за начина, по който функционира социалистическото радио в България, авторката избира да събере три аналитични перспективи: Първата е систематизирането на данни от архивни документи, набавящи документалната основа за институирането на БР в дейности и управленски принципи в периода след 9.9. Втората е изучаване на рефлексията на радиото в специализирания печат, осигурено чрез контент анализ на текстове и тълкуване на медийни специфики. Третата е изследване на авторефлексивните нагласи на радиото чрез дълбочинни интервюта с журналисти, които оформят

журналистическо тяло, съчетаващо разнообразни журналистически позиции и функции. Избраните перспективи позволяват на авторката да съчетае методи на историографията, социологията и антропологията за нуждите на един просторен медиаведски анализ. Доколкото познавам работата на Вяра Ангелова и от други нейни научни занимания, мога да преценя, че тя владее споменатите изследователски подходи в детайли и е прилагала успешно техните инструментариуми в предходни свои научни работи. Струва ми се излишно да изброявам автори и трудове, които тя познава и с които работи в дисертацията си – ще се огранича с това да кажа, че те са организирани не около една или две, а около множество научни тематики.

Работата е структурирана в три глави, които следват вече споменатите три аналитични линии. Конструкцията на дисертацията е прегледна и логична. Във всяка отделна глава са изложени методологически съображения, които поставят изводите във връзка с ограниченията и с цялостния изследователски контекст.

Първата глава представя радиото в светлината на документираната в архивите негова история. Направеното описание на архивните фондове и уговорките около работата с архива са съществени за прочита. Разделът е структуриран в осем основни параграфа и, допълнително, в „минираздели“, чиито заглавия формират повествование. Първоначалното усещане за раздробеност се оттегля постепенно при прочита: избраното организиране в теми се оказва подходящо решение за проследяването на институционалното и програмно развитие на медията в процеса на нейното утвърждаване като пропаганден институт на новата следдеветосептемврийска власт. Въпросната организация позволява на авторката също така да следи внимателно как се изговаря партийната намеса в различни моменти и в различните по характер архивни материали. Главата съдържа множество интересни констатации и изводи, само част от които могат да бъдат отбелязани по-надолу.

В параграф 1, в който се проследява трансформацията на радиото в „ново радио“, се задават някои от основните линии, чието аналитично проследяване се разгръща до края на работата: установяването на двупосочна връзка между партийно и

професионално, „удвояване“ на ролята на партийния елит, който поддържа идеологическата линия, но – същевременно – и определени тенденции, свързани с обновяване на институцията. В този раздел се срещаме и с табличната форма, която авторката избира да изгради за поднасяне на данни, които почерпва от различни архивни източници (конкретно в този раздел за радиофикацията, а по-нататък за жанрове, съотношения, активност на обратната връзка и пр.) и чрез чието организиране очертава тенденции. Разделът съдържа важни сведения за саморазбирането на институцията в новата политическа ситуация. Много интересни са страниците за назоваванията, свидетелстващи как след 9.9. Българското радио признава наследство само от задграничните радиостанции „Христо Ботев“ и „Народен Глас“ и едва не загубва името си Радио София. Още в този параграф авторката заявява придържане към една от вътрешните периодизации на социалистическия период, която се признава от редица културни историци – тази на Иван Еленков.

Параграф 2 е най-разгърнатият раздел на главата и е назван „По програмната дейност“. Авторката доказва как многопрограмността, едно достойнство на европейските радиосистеми, присъства като стремеж в българското радио още през 60-те години, само че като „фасадна многопрограмност“ и „защитна идея“ срещу вражеската пропаганда. Реалното развитие на радиото като многопрограмно след 1971 година е изяснено като процес, в който участват политически воли, но също така и самата професионална система със своите структури и специфики. В този раздел също се задават линии на разсъждение, които очакват развитието си по-нататък: контролът (тук конкретно упражняван от ГЛАВЛИТ и не само) и представите за „грешка“, но също така и представите за обективност, за благоприятни програмни съотношения живо-запис, говор-музика, забавна-упадъчна музика и т.н.

Третият параграф показва международните връзки на българското радио в светлината на активната дейност на ОИРТ, поддържаща обмен на информация в областта на техниката, говора, музиката, професионалните издания и т.н. главно между страните от т.нар. социалистически блок. Изявява се и връзката с „другия“ радиосвят, която става отново през ОИРТ/Интервизията и взаимодействията ѝ с

Евровизията/EBU. Четвъртият параграф е посветен на предаванията за чужбина. Влиянието на държавната и партийната власт върху действията на радиото тук е детайлно изведено през „международното положение“ и чрез казуси – Югославия, Турция, предавания за турците в България, предавания на „македонски език“. Доказва се тезата, че чуждестранните радиостанции влияят върху работата на българските радиожурналисти индиректно, доколкото са едновременно заглушавани и копирани. Техните програми влизат включително в практическа професионална употреба при утвърждаването им като информационен източник и създаването на специално звено за прослушване. В първата глава авторката обособява в параграфи също така изучаването на публиката, основни предавания, хроника на основни събития в дати.

Във втората глава на труда е изучена рефлексията на радиото в специализираните издания, посветени на радиодейностите и програмите. Отново внимателно са изяснени особеностите на тази рефлексия – тя има връзка с целената от радиото репутация, доколкото в нея участва самопредставянето на радиото, но център е вътрешнопрофесионалният обмен. Изучени са 13 издания, проследяването на чиято траектория в годините хвърля на свой ред светлина върху радиото в социален контекст. Изданията са групирани в „общодостъпни“ и „за служебно ползване“ – типология, която има значение за разбирането на комуникацията вътре в професията. Особено внимание се отделя на специализираното по тематика издание „Радиопреглед“ 1946-1947, чиято практика показва, че в първите години на изучения период политическото влияние се осъществява по-скоро косвено – чрез текстове за култура и чрез предпочитания към определени държави.

С анализа на изданията се доказват ред европейски влияния върху българското радио, както и приемане на европейски медийни авторитети като френското и великобританското радио, наред със съветското. Смесването на политическия и професионалния дискурс в специализираните издания потвърждава вече набелязана тенденция, която още повече се избистря в заключението: идеологията се развива чрез професионализацията и обратното. Анализът на професионалните издания води и към заключения за строга йерархия вътре в професионалната

общност и значителни информационни предимства за „центъра“, далече от който остава „периферията“. Много интересни и показателни са размишленията по посока център и периферия през фигурата на кореспондентите на българското радио и тяхното пребиваване „по средата“.

Третата глава на работата е особено интересна. Без да навлиза в дълбоки теории за паметта, д-р Ангелова съумява в малък обем текст да покаже, че познава основните български и чужди автори, от чиито постановки текстът ѝ се нуждае. Изборът на метода на дълбочинното интервю в случая ми се струва предопределен. Формираното колективно професионално тяло съдържа утвърдени журналисти, музиканти, говорител и инженерно-технически служители. Доколкото авторефлексивният момент е неизбежен, изследователката характеризира внимателно факторите, повлияващи отговорите на интервюираните, и формулира очакването си от тези интервюта съвсем ясно: търси се запомненият механизъм, по който функционира радиото.

В обобщаването на отговорите на журналистите намират продължение вече укрепнали в предните раздели тези на дисертацията, но именно гледната точка, от която са изказани в глава трета, дава основание за затварянето им в изводи на труда: Към описанието на контрола в БР се прибавят данните за устно инструктиране, за ограничения по линия на „държавната тайна“, а също така свидетелства за „интернализацията на контрола“; към модернизиранието и европейската принадлежност на радиото ни се наслажда естествената професионална амбиция „да не ни надминат съседите“/Югославия; цензурата се въплъщава в хора, теми-табу, автоцензура. Над всички ограничения се изкачват „важните забрани“ – вероятно заради възрастовата характеристика на интервюираното журналистическо тяло като такава важна забрана се очертава преди всичко говоренето около т.нар. Възродителен процес.

Най-съществените тези на авторката позволяват да се говори за цялостна и обоснована визия за Българското радио, станало социалистическа институция преди в България да има социализъм. То работи за утвърждаването на политическия проект – изграждането на социалистическа нация. В контекста на

Студената война това отразява духа на епохата, доколкото към общност и за изграждането на общност работи медията във всяка една европейска страна. Собственото развитие към многопрограмноост и професионализация в роли се съчетава със саморазбиране на БР като „пропаганден институт“, т.е. със самопреценяване като част от политиката. Коректните обяснения за социалистическия период на БР задължително включват поне три контекста – вътрешноведомствен, партиен и външнополитически/международен.

Авторефератът е в обем 26 страници и отразява коректно съдържанието на работата. Приносите са формулирани в съответствие с достойнствата на труда. Бележките, които съм имала при вътрешната защита, са съобразени във финалния вариант на текста.

По темата на дисертацията са направени шест публикации, сред които една на английски и една на немски. На практика изцяло публикувани са втората и третата глава на изследването, както и възгледът на авторката за формирането на „социалистическа нация“ чрез медийни послания (на английски). Кандидатката има активна и разнообразна научна дейност: специализирала в университети в Германия, Австрия, Чехия, Белгия, Румъния и Сърбия. Участвала е с доклади в 30 научни конференции, 10 от които – международни. Съставител и съсъставител е на 7 научни сборника и е участник в 20 научни проекта.

В заключение:

Рецензираният труд представлява задълбочено интердисциплинарно изследване на социализма през дейността на една мощна за времето социалистическа институция – Българското радио. Дисертацията разкрива нова перспектива в медийните изследвания за този период от българската история.

Препоръчвам убедено на Вяра Александрова Ангелова **да бъде присъдена най-високата академична степен „Доктор на науките“ в направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки.**